

22 maart 2023

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

TOEKOMSTVERKENNINGEN mbo-hbo-wo in gang gezet...

(en meedenken kan nog steeds...)

En toch nog wel wat opmerkelijke zaken op de korrel...

1 Inleiding

U kunt meepraten over de toekomst van ons onderwijsstelsel. Nou ja, over het mbo, het hbo en het wo, dus de 'waaier met opleidingen die zich richten op het werkveld'. Maar als de overheid wil gaan sleutelen aan deze drie sectoren, moet ze toch ook wel in de gaten houden op welke wijze nieuwe constructies en reparaties van invloed zijn op dan wel afhankelijk zijn van het voortgezet onderwijs. Laten we daarvan maar uitgaan, van het hebben van de aandacht daarvoor.

De regionale bijeenkomsten rond de toekomstverkenningen zijn bijna achter de rug. De vijf organisaties die de krachten hebben gebundeld om deze namens OCW vorm te geven gaan alles proberen samen te vatten, met medeneming van alle commentaren op een allerlei trends. Er komen vervolgens kleinschalige expertbijeenkomsten, uitmondend in een landelijke oploop in de eerste week van juni, als een soort grootschalige finetune-sessie. Het rapport met de neerslag van dit alles mag vervolgens eind juni het licht zien, om daarmee OCW en alle andere organisaties aan het werk te kunnen zetten.

Daarnaast kan er overigens online worden gereageerd op een heleboel uiteenlopende en provocatieve stellingen, verdeeld over een paar thema's. Iedereen kan ongeremd z'n ei kwijt en meteen zien hoe collega-deskundigen denken over een bepaalde ontwikkeling¹. We komen hier in de komende weken nog wel een keer op terug.

2 Stokpaardjes berijden - en vooruitkijken - of condities bezien voor aanpassingen

Het ligt volledig voor de hand. Als er plannen moeten worden ontwikkeld voor het onderwijsstelsel worden vanuit vele invalshoeken de stokpaardjes naar buiten gereden. De belangen die spelen binnen een structuur die alweer een heleboel jaren voor het grootste deel vastligt, zijn zodanig groot dat aanpassingen niet al te stevig mogen conflicteren met wat er in die invalshoek is opgebouwd en vervolgens moeten kunnen voortbouwen op hetgeen daarin allemaal is opgestapeld – als het aan de betrokkenen ligt. Dat is ook nu toch ook weer te zien.

De insteek die door OCW en de vijf betrokken adviesbureaus is gekozen, is best wel slim. Er wordt gevraagd om zich als betrokkene en belanghebbende te verplaatsen naar 2040, met de vraag om na te gaan hoe het stelsel en alles wat eraan is vast te knopen eruit zou moeten zien om te voldoen aan de eisen van dat tijdperk. Dat zou moeten inhouden dat OCW vanuit die scenario's kan terugredeneren naar nu, het moment dat de 18-jarigen van straks hun eerste stappen op deze aardbodem zetten. Wat is te gebruiken om verder te ontwikkelen en uit te bouwen, en wat moeten we nu in gang gaat zetten om tegen die tijd pasklare antwoorden op de uitdagingen te hebben?

Juist die laatste aanpak dwingt de huidige organisaties die het beleid mede mogen uitzetten in een bepaald kader en met een zeker mandaat, om met beredeneerde plannen te komen. Daar hoort een volwassen stappenplan bij, in plaats van puur de huidige raamwerken voor het verzorgen van onderwijs en onderzoek onder de loep te nemen en te bezien welke aspecten ervan binnen de eigen kaders kunnen worden doorontwikkeld. Er zal meer dan een nek moeten worden uitgestoken, met gevaar voor eigen lijf en leden. En dan ook letterlijk voor de leden van de eigen organisatie, om die mee te krijgen bij het doordenken van de vereiste scenario's.

¹ Zie: <https://toekomstvanonderwijsenwetenschap.nl/online-panel/>

3 Realisme en wensdenken

Het is op zichzelf best prima dat in deze fase van de verkenningen links en rechts al bepaald wensdenken opgeld doet. Dat maakt de discussies die na de zomervakantie mogen gaan losbarsten, des te interessanter. Hier een tweetal voorbeelden, een redelijk nieuwe en een 'oudje'.

3.1 Masteropleidingen hbo: meer...

Hoewel er binnen het hbo al voldoende ruimte is om masteropleidingen te ontwikkelen en aan te bieden, is het nog steeds in de ogen van veel hogescholen een heikel punt als het gaat om het moeten concurreren met het wetenschappelijk onderwijs. Daar zijn de masteropleidingen als het ware gewoon een 'must' voor degenen die naar de universiteit gaan en waarvoor het moeten gaan werken met een wo-bachelor als een mislukking wordt gezien. Dat is het niet... maar toen het BaMa-systeem is ingevoerd, werd de vierjarige hbo-opleiding simpelweg een vierjarige bacheloropleiding, maar leidde dit binnen het wo tot een transformatie van de opzet met een jaar kandidaats en drie jaren voor het doctoraal (drs, ir, mr) tot een driejarige bacheloropleiding en een (minimaal) jaar voor een masteropleiding.

Een aantal jaren na de invoering van het nieuwe systeem werd besloten om een harde knip te zetten tussen de Bachelor en de Master, de studenten daarmee de kans biedend om ook een ander soort masteropleiding te kiezen, elders wellicht, smal of breed ingericht. Dat houdt in dat iemand die de havo doet, een negenjarige route voor de kiezen krijgt, dus zonder een masteropleiding als een logische kopstudie. De vwo'er zit eigenlijk gewoon vast aan een leerlijn van tien jaren, als een logisch uitvloeisel van het ingevoerde systeem.

Het is derhalve algemeen geaccepteerd dat een universitaire studie vier jaar vraagt. Een wo-bachelor wordt echt niet gezien als arbeidsmarktrelevant, alleen maar als de opmaat naar de wo-master. Degene die de hbo-bacheloropleiding afrondt, past daarmee juist vooral in de 'beroepskolom' met als meest herkenbare pijlpalen: mbo-4, Ad en Bachelor.

De vraag is dan wat binnen het binaire systeem dat Nederland kent, de meest logische voortzetting in die 'beroepskolom' is: Het gaan doen van een praktisch ingestoken wo-master met toegepast onderzoek of van een hbo-master die daarvan nadrukkelijk afwijkt. Dat is overigens een insteek die de CDHO zonder meer onderbouwd wil zien voor een opleiding op NLQF-niveau 7. Dan gaat het mede om de gebruikmaking van de bijbehorende 'Dublin Descriptoren', een set die in formele zin op beide type masteropleidingen van toepassing is, mede omdat binnen het Bolognaproces bij die descriptoren geen onderscheid naar oriëntatie (academisch, professioneel) wordt gemaakt.

3.1.1 Minder wo-master-studenten, meer bij het hbo... is dat een oplossing?

Een al langlopende wens bij diverse hogescholen is om zich meer en meer te richten op onderzoek en dan uiteraard praktijkgericht. Er zijn al veel lectoraten binnen het hbo, maar het lijkt erop dat daarmee nog niet die gewenste doorbraak is gerealiseerd, zodanig dat de overheid is te verlokken om een flink deel van het onderzoeksbudget te alloceren in de richting van het hbo.

Maar nu duikt er, en misschien wel heel toevallig, samen met de toekomstverkenningen het vraagstuk op over de sterk gestegen instroom van buitenlandse studenten. Er zijn hogescholen en vooral universiteiten die daarmee een sterk 'businessmodel' in de onderwijsmarkt hebben weten te zetten. Het gevolg kan zijn dat de opgebouwde organisatie volledig ineens stort als er een stop wordt afgekondigd – los van een aantal instellingen die verankerd zijn in regio's dan wel gericht zijn op specifieke vakgebieden die met een beperkte internationale instroom overeind zijn te houden. Of het (alsnog) vasthouden van OCW aan de wet met de plicht om opleidingen in het Nederlands aan te bieden, tenzij het echt in het Engels moet, als het ware vanzelf zal leiden tot die scenario's... en dat zou best wel eens zo kunnen zijn.

Maar dan is de een z'n 'ondergang' de ander z'n 'opgang'. Bij elke regionale bijeenkomst in het kader van de toekomstverkenningen mocht de hogeschool die als gastheer/vrouw fungeerde ook een korte inleiding houden. In Rotterdam werd daarbij de volgende uitspraak geponeerd² vanuit de Hogeschool Rotterdam: *'In die strategische agenda moet ook een heldere rolverdeling komen voor de universiteiten en hogescholen. Wij kunnen dit echter niet alleen. Het zou mooi zijn als het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek gedaan wordt bij de universiteiten. Daar hebben ze niet*

² Met dank aan ScienceGuide voor de verslaglegging.

zoveel studenten voor nodig als degenen die daarna die kennis gaan valoriseren in het hbo en mbo. Zo kunnen we met de beschikbare middelen veel effectiever met elkaar omgaan... De hogeschool zal veel meer masters gaan ontwikkelen om te zorgen dat die grote toestroom naar de universiteiten gekeerd wordt. Op het moment dat wij als hogeschool meer masters aanbieden en aan mensen laten zien dat die doorstroom mogelijk is, dan kun je uiteindelijk ook hier het niveau behalen om goed praktijkgericht onderzoek te doen. Dat gaat de maatschappij ontzettend helpen om de vraagstukken te beantwoorden die we voor ons hebben.”

3.1.2 Concurrentie aangaan met de masters...?

Het is te zien als een oproep, goed begrijpende wat er wordt gesteld, om als hbo en wo elkaar te gaan beconcurreren bij het aanbod aan Masters. Maar vervolgens is niet helder op welke wijze die concurrentieslag wordt vormgegeven en welke doelgroepen men daarbij op het oog heeft. In ieder geval zal het niet direct gaan om internationale studenten die nu een wo-master willen gaan volgen op basis van een bachelorgraad die elders is behaald. Die groep laat zich niet zo snel verleiden om in een land met een binair systeem met twee keuzemogelijkheden te opteren voor het hbo.

Een andere gedachte die naar boven komt borrelen, is het mogelijk te maken om degenen die een wo-bachelor hebben afgerond een daarbij passende hbo-master aan te bieden. In dat geval moeten die opleidingen duidelijk onderscheidend zijn. Maar dan nog ligt het niet voor de hand dat iemand die er alles aan heeft gedaan om naar een universiteit te kunnen gaan, afziet van het doen van een wo-master.

Vervolgens hebben de hogescholen te maken met de drang van hbo-bachelor-bezitters om door te stromen naar een wo-master. Met het oog daarop zouden er vergelijkbare alternatieven in het hbo-masteraanbod moeten zijn, aantrekkelijk genoeg vormgegeven. Maar veel hogescholen werken juist mee met die ‘opstroom’ naar het wetenschappelijk onderwijs (zo ziet men het helaas vaak wel) door te werken met brugprogramma’s, aanvullende minoren en andere constructies. Veel studenten vinden dit niet anders dan heel logisch en normaal dat een hogeschool die service biedt. Dus ja, ook hierbij is de vraag of bepaalde doelgroepen hiermee op andere gedachten te brengen zijn, ook als ze nog in het voortgezet onderwijs bevinden.

3.1.3 Of al met de bachelors – ook andere insteek accepteren naast de Ad...?

Het kan ook allemaal inhouden dat er minder leerlingen naar de universiteiten zouden moeten gaan, en juist kiezen voor het hbo. Een mbo’er heeft geen keuze uit hbo en wo, los van eerst een propedeuse van een hbo-bachelor behalen en dan toelating vragen tot een universiteit. De havist heeft eenzelfde optie maar kan ook eerst een vwo-diploma proberen te gaan verwerven. Blijft dus over de vwo’er die de doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs als een natuurlijke voortzetting beschouwt en een vervolg naar het hbo als een alternatieve keuze ervaart.

Het zou al mooi zijn als alle mbo’ers en havisten in voorkomend geval meteen doorgaan in het hbo, naar een Ad of een Bachelor, en daar hun diploma’s behalen om vervolgens te bezien wat in voorkomend geval de beste voortzetting is – naast het gewoon een baan zoeken. Zo kan de Ad een sterke aantrekkingskracht hebben op mbo’ers – en dat heeft het dus ook - en op praktisch ingestelde havisten, zeker als ze via het vmbo die status hebben bereikt.

Dat betekent dat de instroom bij de bacheloropleidingen vooral moet worden gebaseerd op de havisten. Die hebben hun eigen wensen en voornemens, om daarmee aan het werk te gaan, een master te gaan doen of vervolgens in loondienst of als zelfstandige allerlei aanvullende scholing te gaan volgen. Daarin past nadrukkelijk een herontwerp van de hbo-bacheloropleiding, met bepaalde leerlijnen die veel te maken hebben met toegepast onderzoek – naast het openhouden van afstudeerrichtingen voor bijvoorbeeld instromende Ad’ers.

Daarmee kan ook de hbo-masteropleiding een facelift krijgen, om praktisch ingestelde vwo’ers te kunnen verlokken. Of daarbij de constructie ‘hbo-bachelor in drie jaar en een hbo-master van een jaar’ nog meer dan nu het geval is van stal dient te worden gehaald, is de vraag. De daarvoor vereiste condities zullen zeker moeten worden onderzocht.

Kortom, omarm als hbo met het hebben van de Ad en de Bachelor, speel daarmee in op de doelgroepen (ook dus deeltijders en dualisten) en zorg aldus voor een gedifferentieerd aanbod. Daarmee komen de vwo’ers vanzelf in beeld, als die leerlijnen maar aantrekkelijk genoeg zijn.

3.2 Professional Doctorate

Een initiatief dat al een tijdje speelde en nu heeft geleid tot een aantal pilots onder de vlag van de VH, is het als hbo komen met een opleiding op niveau 8. Het plan is om degenen die daarvan het certificaat behalen, de kans te bieden om in de communicatie te melden dat daarmee een Professional Doctorate is verdiend. Het is geen getuigschrift met een graad, maar de wens daartoe is door de VH wel uitgesproken, om daarmee op termijn in het hbo een traject aan te bieden naast de promotie in het wo, aldaar leidend tot de graad PhD dan wel Doctor.

In de discussies die hiermee ook nu weer in de huidige verkenningen zijn losgemaakt, komt vooral het 'waarom' naar boven drijven. Het gaat vooral om de vraag waarom op een dusdanig nadrukkelijke wijze de concurrentie met de universitaire wereld wordt aangegaan. Anders gezegd, waarom kan het hbo niet op geheel eigen kracht en met inzet van alle eigenwaarden die de sector kenmerken, een eigenstandige, herkenbare en onderscheidende kwalificatie op niveau 8 neerzetten?

Een voorbeeld is eigenlijk al aangereikt door de TU's en twee andere universiteiten die tot vorig jaar zichzelf het recht hadden toegekend om bepaalde studenten de kans te bieden om in het CV zich als bezitter van de niet-formele Professional Doctorate te afficheren, op basis van het hebben behaald van een formeel 'ontwerperscertificaat'. Die optie is overgedragen aan de VH. Vervolgens heeft men als Nederlandse universiteiten een andere niet-erkende 'titel' gekozen nl. Engineering Doctorate (EngD)³. Het schijnt te mogen, een dergelijke suggestieve aanpak, maar fraai lijkt ons anders.

Maar interessant voor de VH lijkt ons wel dat het 'ontwerperscertificaat' dat door de betreffende universiteiten aan die studenten wordt uitgereikt⁴, te maken heeft met een opleiding die als volgt wordt vormgegeven:

- De student is in het bezit van een Master;
- Daarna wordt deze persoon ingeschreven voor een 'traineeship' met een lengte van twee jaren;
- Het gaat om een duale opleiding d.w.z. dat de student in dienst is van een bedrijf, daarvoor wordt betaald en tevens de mogelijkheid krijgt om deze studie van twee jaren te volgen;
- Het gaat om een vorm die in Nederland 'post-Master' wordt genoemd, en in Vlaanderen mede valt onder het volgen van een 'Ma-na-Ma';
- In de WHW heeft men het hierbij over het opleiden tot 'technologisch ontwerper', naast 'wetenschappelijk onderzoeker';
- De betrokken universiteiten regelen dit allemaal zelf, zonder NVAO-kaders e.d.

Is het geen schitterend idee om voor het hbo een vergelijkbare aanpak te gebruiken, om vooral de verbinding met het werkveld te kunnen benadrukken? Het betekent dat er niet wordt gestreefd naar een traject dat moet gaan concurreren met de PhD, dus het promoveren met een geheel eigen insteek en internationale status, maar naar het neerzetten van een programma dat de sterke punten van het hbo met zich meebrengt. Tevens kan daarmee worden ingespeeld op de situatie dat veruit de meeste hbo-masteropleidingen ook een vorm van werkend-leren kennen, en daarmee een prima voorportaal kunnen vormen voor het doen van een tweejarig vervolg.

En... zo valt ook te horen: Laat nou toch gewoon de naam 'Professional Doctorate' vallen. Het is nu teveel meeliften op 'Doctoral' en het is ook een kwestie van het zich onnodig afzetten tegen 'Academic'. Gebruik de status die is opgebouwd, ook internationaal, van het begrip 'University of Applied Sciences'⁵. Dat kan door een naam te gebruiken die daaraan refereert. Met enig brainstormen moet er iets moois te bedenken zijn, met een 'Applied Researcher' of iets dergelijks.

³ Van de website van de UT: 'an EngD (Engineering Doctorate) programme is a 2-year post-master design programme focussing on the direct needs of the industry'.

⁴ Deze afgestudeerden worden door de overheid onder bepaalde voorwaarden bekostigd, net als degenen die promoveren, Dit staat bijvoorbeeld in de wetgeving (2021): Artikel 4, zesde lid: De bedragen, bedoeld in artikel 4.21, tweede lid, van het besluit, zijn € 83.760 voor een promotie en € 69.800 voor een ontwerperscertificaat.

⁵ We kennen ook de 'Universities of the Arts'. Niet de 'Universities of Applied Arts' of 'Universities of Applied Sciences and Arts'. Maar voor de Hogescholen voor de Kunst is best dezelfde naam te gebruiken als ze ook deze opleiding na de Master aanbieden, zoals verderop wordt gesuggereerd.

4 Instroom 22-23 en reactie VH

Ook bij de toekomstverkenningen kan OCW niet om de groei van de instroom bij de Ad-opleidingen heen – mede gelet op de uitkomsten van de recente Ad-Monitor over de jaren vanaf 2018, vorige week verschenen. Zeker vanwege de terugloop bij de bacheloropleidingen en de discussies over de internationale studenten is het goed om te bezien wat een verdere inbedding van de Ad kan betekenen voor de vormgeving van het stelsel. We zullen daarbij uiteraard de vinger aan de pols houden en nagaan welke bijdrage is te leveren.

Het is des te jammer dat op het niveau van de landelijke samenwerking tussen de hogescholen en dan specifiek kijkend naar de VH, nog steeds niet helder is wat de Ad is en wat de mogelijkheden kennelijk zijn. Twee jaar, erkend, getuigschrift, en alle kaders en regelingen die gelden voor de Ad, Bachelor en Master, het zijn toch allemaal heldere kenmerken, lijkt ons, zoals de monitor vermeldt.

Bij de formele bekendmaking van de instroomcijfers voor het lopende studiejaar verscheen kortgeleden daarover een bericht de website van de VH. Het is toch eigenlijk wel verbazingwekkend om daarin de volgende uitspraak aan te treffen:

Belangrijke uitzondering op de afname van de nieuwe studenteninstroom vormen de Associate degree-opleidingen, die groeiden met 9,4%. “Deze nog betrekkelijke nieuwe loot aan de stam van het hbo groeit als kool”, zegt voorzitter Maurice Limmen van de Vereniging Hogescholen. “Dat laat zien dat de Ad als brug tussen het middelbaar en hoger beroepsonderwijs voorziet in een grote behoefte”. De groei van de Ad-opleidingen vormt een contrast met de totale instroom vanuit het mbo, die juist afnam met 9 procent.

Geachte heer Limmen, voorzitter van de VH, mogen we u de volgende zaken meegeven?

- De Ad is al in 2006 formeel ingevoerd, in 2013 verder uitgewerkt en in 2018 zelfstandig neergezet. Noemt u dit betrekkelijk nieuw?
- Behoort de Ad niet tot het hoger beroepsonderwijs? Wat bedoelt u met ‘brug tussen het middelbaar en hoger beroepsonderwijs’? Een brug tussen mbo-4 en Bachelor? Is de Bachelor dan een brug tussen Ad en Master?
- Het lijkt ons van groot belang dat de VH in de communicatie duidelijk maakt dat er drie volwaardige graden zijn, de Ad, B en M dus. Natuurlijk kan iemand eerst de Ad doen en dan doorgaan voor de Bachelor. Maar je gaat toch ook niet zeggen dat in het hbo de Bachelor er alleen maar is om een Master te kunnen gaan behalen?
- De cijfers laten zien dat er vanuit het mbo een sterk groeiende belangstelling is voor de Ad, om allerlei redenen. Is het daarom handig om de Ad neer te zetten als een brugopleiding, als een vorm van diskwalificatie van alle mbo’ers die daarmee een prima opleiding kunnen afronden?

Laten we hopen dat in de besprekingen rond het rapport dat straks verschijnt op basis van de toekomstverkenningen, dergelijke ‘beelden’ zorgvuldig worden vermeden. Alvast dank hiervoor. En sterkte gewenst met de discussies.